

ÓVODAI TESTNEVELÉSI TANTERVEK: SEGÍTENEK VAGY GÁTOLNAK?

Zsuzsanna SZILVA¹ -- Zsuzsanna SZILÁRD²

ABSTRACT

KINDERGARTEN PHYSICAL EDUCATION CURRICULA: DO THEY HELP OR HINDER?

Movement development in early childhood has a critical importance in the development of a healthy, active lifestyle. In recent decades, children's lifestyles have undergone dramatic changes, which present new challenges for the creators of Physical Education Curricula. Both the older Hungarian curricula that were more detailed and had been used until the early '90s, and the new ones that are broader can have a great impact on the movement development of children and on the work of kindergarten pedagogues. We also have an international outlook in this field. The purpose of our research was to compare the old and current Hungarian Kindergarten Physical Education Curricula, as well as some international school curriculum practices, regarding the quality and effectiveness of Early Childhood Physical Education. Our research indicates that well-thought-out, time-to-time reformulated Physical Education Curricula provide kindergarten teachers with great help in supporting children's movement development.

KEYWORDS

Physical Education Curricula, Movement Development, Creativity and Rules, Kindergarten Pedagogy, Pedagogical Practice.

BEVEZETŐ

Hogy miért fontos a kisgyermekkorú mozgásfejlődés, illetve annak fejlesztése, ma már nem kérdés. A testnevelés és mozgás szerepe az óvodai nevelésben kiemelt jelentőséggel bír, mivel a rendszeres egészségfejlesztő testmozgás alapvetően hozzájárul a gyermekek teljeskörű fejlődéséhez. Az óvodáskor az az életkori szakasz, amikor a mozgáskoordináció intenzív fejlődésen megy keresztül, ezért fontos, hogy a mozgásos feladatok a gyermekek egyéni fejlettségi szintjéhez igazodjanak. A változatos és örömteli mozgási formák elősegítik a gyermeki mozgáskészségek fejlődését, pozitívan befolyásolva az értelmi fejlődést is.

A kondicionális képességek, mint az erő, a gyorsaság és az állóképesség, szintén a rendszeres mozgásos tevékenységek révén fejlődnek, hozzájárulva a gyermekek egészséges fejlődéséhez és teherbíró képességük növeléséhez. A helyes testtartás kialakulásához elengedhetetlen az izomegyensúly fejlesztése, amelyet a mozgásos tevékenységek, különösen a komplex testmozgások integrálása biztosít.

Az irányított mozgásos tevékenységek kiegészítik a spontán mozgásos játékokat és közvetlen hatással vannak a gyermekek személyiségének fejlődésére, ezen belül a pozitív énkép, önkontroll, és szabálykövető társas viselkedés kialakítását is elősegítik. Az óvodai nevelés keretében minden gyermek számára biztosítani kell a mozgásos tevékenységeket,

¹ Zsuzsanna SZILVA: Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, szilva.zsuzsanna@uni-sopron.hu

² Dr habil Zsuzsanna SZILÁRD: Semmelweis Egyetem Pető András Kar, Szilárd.zsuzsanna@semmelweis.hu

figyelembe véve egyéni szükségleteiket és képességeiket. A kooperatív mozgásos játékok széleskörű alkalmazása, valamint a szabad levegő kihasználása elengedhetetlenek a gyermekek egészséges és harmonikus fejlődése terén.

A kisgyermekkorai mozgásfejlődés és annak tudatos fejlesztése ezért a modern pedagógiai gyakorlatban kiemelt figyelmet kap. A legújabb kutatások is megerősítik, hogy a gyermekek mozgásfejlődése bizonyos életszakaszokban el kell, hogy érje a meghatározott fejlettségi szintet, hiszen ez alapvetően hozzájárul a testi, lelki, érzelmi és szociális fejlődésükhöz. Természetesen lehetnek egyéni eltérések, de a meghatározott kereteken belül. Nos, melyek is ezek a meghatározott keretek?

Az intézményes nevelés során a gyermekek egészséges fejlődését meghatározó műveltségterületeket a törvényalkotó szakemberek irányelvek szerint kategorizálják. Ennek keretei között különösen fontos a testnevelési tantervek szerepe, hiszen ezek határozzák meg, milyen elveket és gyakorlatokat követnek a pedagógusok a mozgásfejlesztés terén.

Gyakorlatilag ezekről az irányelvekről szólnak a testnevelési tantervek, illetve az óvodai nevelésben a testnevelési programok.

Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy vajon a testneveléssel kapcsolatos dokumentumaink, óvodai nevelési terveink, programjaink, melyek azért készültek, hogy a gyermekek fejlődését és az óvodapedagógusok munkáját segítsék, vajon valóban segítenek-e?

Több típusú terv is készült Magyarországon, a rendszerváltás előtti és utáni dokumentumok jellegükben és tartalmukban is nagyon különbözőek, nem is beszélve a nemzetközi gyakorlatról. Vajon mit érdemes megtartani az egyikből, átvenni a másikkól, esetleg visszahozni a régiekből? Ezekre a kérdésekre is kerestük a választ.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

A dokumentumelemzés során végigtekintettünk a magyarországi óvodai testnevelési terveken, kiemelve a rendszerváltás előtti 1989-es, illetve a rendszerváltás utáni, ma is használatos (2018) programokat. Megvizsgáltuk néhány európai nemzetközi iskola gyakorlatát ezen a téren és elemeztük azt a ma használatos programot, melyet a legtöbb európai nemzetközi iskolában használnak (Society of Health and Physical Educators - SHAPE America).

Az írásbeli kikérdezés során 74 óvodapedagógus hallgatót kérdeztünk meg arról, hogy tanulmányozva az 1989-es „Az óvodai nevelés programját” és a ma használatos, 2018-as „Óvodai nevelés országos alapprogramját” (ONOAP), ezen programok testnevelésre vonatkozó részeit hasonlítsák össze és mondjanak véleményt, vajon melyik program nyújt számukra nagyobb segítséget a gyakorlatban.

Interjú készítettünk egy több évtizede gyakorló, intézményvezető óvónővel és kérdeztük meg arról, hogy mely programot tartja előnyösebbnek, gyakorlatban használhatóbbnak, az újat vagy a régit?

Nemzetközi iskolák óvodás korosztállyal is foglalkozó testnevelő tanáraival is beszélgettünk a gyakorlatban alkalmazott dokumentumokról, módszerekről és tapasztalataikról.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS ÉS EREDMÉNYEK

Az óvodai programok testnevelési „tanterveit”, programjait vizsgálva a következőket találtuk: Új – az úgynevezett rendszerváltozás időszaka: Ahogyan azt Hamar Pál is leírja a Testnevelés Tantervelmélete című összefoglaló munkájában, maga a rendszerváltozás a társadalom újjászervezésének igényét vetette fel. Kidobni a régi, avitt, szocialista időköt idéző irányelveket, illetve az azok előtti porosz, katonás módszereket és kategóriákat, és kicserélni azokat új, humánus, toleráns, a gyermek egyéni fejlődését minden szempont elé helyező útmutatókkal. (Hamar, 2016) A célok közé tartozik a gyermekek felkészítése arra, hogy el

tudjon igazodni a megváltozott, sőt, egyre gyorsabban változó világban... Így lett a három tantervi prioritási terület az anyanyelv, idegen nyelv és az informatika, legalábbis Báthory Zoltán 2003-as tanulmányában ezeket írja le. (Báthory, 2003) Nem sokkal később, az egyre inkább képernyőhöz kötött, mozgásszegény életmód veszélyeit felismerve vezették be az iskolákba a 2012/13-as tanévtől a mindennapos testnevelést. A mindennapos testmozgás igénye az óvodai korosztály nevelésének területén mindig is jelen volt, hiszen a rendszerváltás előtti és utáni óvodai programok is ajánlják ezt.

Érdekes lehet nagyon röviden áttekinteni az óvodák tanterveit, nevelési programjait a történelem tükrében. A XIX. századi és századfordulós kezdeteket pár szóval úgy jellemezhetnénk, hogy Magyarországon bizony világviszonylatban is nagyon színvonalas óvodai fejlesztés folyt, ahol a századfordulóra kikristályosodott az az elv, mely szerint az óvodákban nem az iskolai típusú oktatást kell előtérbe helyezni, hanem a gyermek életkori sajátosságainak megfelelő nevelést, elsősorban a játékon keresztül. Ezt az elvet követte a két világháború közti időszak, melyet a reformpedagógia, a Montessori-hatás határozott meg, melyben a testgyakorlás a meghatározó fejlesztési területek egyike. A háború után, az ötvenes években az óvodai nevelésre is rányomta a bélyegét a politikai ideológia, mely a szocialista embertípus kinevelését már az óvodában elkezdte és az óvodára az iskola előkészítő intézményeként tekintett. Ezt azért a hetvenes évektől (1971-1989) felváltotta a szakmaiság, az úgynevezett „Óvodai Nevelés Programja” című dokumentum időről időre megújult, ennek az ebben a formában utolsó, 1989-es változatára bátran mondhatjuk, hogy egy részletes, minden szempontból jól használható, az óvodai nevelést meghatározó és segítő alapl mű volt. (Molnár et al., 2015)

Ebben a gyermekek egészséges fejlődésének a testnevelésre vonatkozó irányelveit igen részletesen olvashatjuk a „Testnevelés” cím alatti fejezetben. Benne van a „Mit?” kérdésre az úgynevezett „tananyag”, de leírja azt is, hogy „Miért?” is van szükség ennek a mozgásanyag-nak az elsajátítására ebben az életkorban, kifejti és korcsoportok szerint is bemutatja azokat a mozgásfejlődési állomásokat, melyek a 3-7 éves korosztály egészséges mozgásfejlődését jellemzik. A „Hogyan?” kérdésre sem marad el a válasz, módszertani ajánlásokat ad az óvodapedagógusoknak. Ráadásul ezt az anyagot elhelyezi a teljeskörű nevelési folyamatban. (Az óvodai nevelés programja, 1989)

Ezt váltotta fel a rendszerváltás után nem sokkal, 1996-ban, az a dokumentum, mely az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja (ONOAP) néven határozza meg az óvodás korosztály nevelésének irányelveit. A korábbi, részletesen kidolgozott programot gyakorlatilag egy igen tömör, egy rövid bekezdésnyi, csupán irányelveket megfogalmazó dokumentum váltotta fel, melyben még a „Testnevelés” cím is megváltozott: „Mozgás” lett belőle. (ONOAP, 2018)

Érteni véljük, hogy a régi, poroszos megfogalmazás elől, jó szándékkal, nagyobb mozgásteret adva a pedagógusoknak, fordultak eme elnevezés felé, mégsem tartjuk ezt szerencsésnek, hiszen mozgás bármi lehet, sőt minden az: jobb esetben körjáték, szaladgálás, de ha jobban meggondoljuk, a fogmosás, fésülködés, bármiféle mozdulat is mozgás, melyek bár lehetnek fontos kompetenciák, de nem fedik azt a testkulturális nevelést, mely nem csupán öncélú mozgásokból áll, hanem igenis fontos, még az idegrendszeri fejlődést is támogató szakszerű fejlesztést takar a gyermekek ezen életszakaszában, az egészséges életmódra nevelésről nem is beszélve! Ez a nagyon tömör, nagy mozgásteret engedő, de talán ezért mégis könnyen félremagyarázható megfogalmazás egyébként más műveltségterületek tekintetében is megfigyelhető a legutóbbi Óvodai Nevelési Országos Alapprogramban. Csupán példaként említjük ezen belül a nemzeti nevelés programját, amellyel kapcsolatban ugyanezeket az aggodalmakat fogalmazták meg, mely szerint ez a tömörség inkább bagatellizálja a téma fontosságát, mint segíti a pedagógusok munkáját. (Pásztor, 2019)

Az óvodapedagógus hallgatók esszéikben kivétel nélkül azt fogalmazták meg, hogy az összesen egy bekezdésnyi új ONOAP program „Mozgás” című fejezetével nem igazán tudnak mit kezdeni. Benne van ugyan az egészségfejlesztő, a gyermek egyéni fejlettségéhez igazított koordinációs és kondicionális képességek fejlesztésének fontossága, a szabad levegőn mozgás, a szociális képességek fejlesztésének fontossága, de a kezdő óvodapedagógusoknak ez önmagában nem nyújt támpontot. Ezzel szemben a régi, 1989-es Óvodai nevelés programja 25 oldalas, részletes „Testnevelés” fejezete konkrét támpontokat nyújt nekik, ez alapján el tudnak indulni egy óvodai testnevelési program gyakorlati megvalósítása felé.

A soproni gyakorló óvodák vezetőjével készített interjúból az derült ki, hogy a több éve, évtizede a pályán tevékenykedő óvodapedagógusok nagyon fontosnak tartják a testnevelést, ők a gyakorlati megvalósítás során elsősorban korábbi tanulmányaikból és az egymástól átvett gyakorlatból merítenek. Öröm volt azt hallani, hogy lelkiismeretesen, jó kedvvel tartanak testnevelés foglalkozásokat az óvodás gyermekeknek. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy ők minden műveltségterület szakértőjének kell legyenek, és ez bizony nagy kihívás a számukra. Ebben a helyzetben egy jól összeállított testnevelési curriculum nagy segítség lehet. Jó az új, 2018-as, a gyakorlott óvodapedagógus látja, hogy ha nagy vonalakban is, de minden benne van, de a gyakorlatban inkább a régi, 1989-es verziót lapozgatják, használják ők is. A „mozgás” elnevezéssel ők sem értenek egyet.

Megvizsgáltuk néhány európai nemzetközi iskola tantervét (curriculum), mert ez érdekes összehasonlításra nyújtott lehetőséget.

Az európai nemzetközi iskoláknak mindig is szerves része volt az óvodai nevelés, ám ezekben az intézményekben a kétezres évek elejéig nemhogy egységes, de semmilyen központi testnevelési tanterv nem létezett. A testnevelő tanárok (mert itt bizony ezt a korosztályt is szaktanár tanítja) maguk dönthették el, hogy mit és hogyan tanítanak, hogyan foglalkoznak a legfiatalabb, óvodás korosztállyal. Támaszkodhattak az intézmény hagyományaira, a saját tanulmányaikra, a rangidős kollegák tapasztalataira, figyelembe véve azokat a kereteket, melyeket a létesítmények nyújtottak (tornaterem, uszoda, udvar, szerek, időkeret).

A kétezres évek elejétől az intézmények akkreditációs feltételei egyre szigorúbbak lettek, a gyermekek ideális testi-lelki-szellemi-szociális-emocionális fejlődését-fejlesztését egyre komolyabb elvek mentén határozták meg és megjelent az igény arra nézve is, hogy valamiféle egységességet és átjárhatóságot biztosítsanak a különböző országokban működő nemzetközi iskolák közt. Erre nagy szükség is van, hiszen az ilyen intézményekbe járó gyermekek nagy része többnyire nem egy helyen kezdi és fejezi be a tanulmányait, ők az úgynevezett „Third Culture Kids” kultúrájához tartoznak, mely sem az adott ország nemzeti kultúráját nem hivatott átadni, sem valamely más nemzethez tartozó kultúrát. Sajátságos, „harmadik kultúra” ez, a nemzetköziség jegyében. Ugyanakkor ezen iskolák többnyire nagy presztízsűek és érdekes módon nagy hangsúlyt fektetnek a minőségi és látványos sportlétesítményeikre, magasan kvalifikált pedagógusaikra, délutáni sportfoglalkozásokat tartó edzőikre – csak hogy a testnevelést és mozgásműveltséget említsük.

Mivel egy ilyen intézményben dolgoztunk testnevelő tanárként majdnem két évtizeden át, testközelből tapasztalhattuk meg a tantervkészítés folyamatát a kétezres évek elejétől. Ami mindenképpen érdekes, és ez eltér a magyar gyakorlattól, hogy a testnevelést (csakúgy, mint a többi úgynevezett készségtárgyat: ének-zene, vizuális nevelés, dráma) diplomás, több éves tapasztalattal rendelkező szaktanárok tanítják már az óvodáskorú gyermekeknek is. Az idevonatkozó dokumentumokat is ők készítik, olyan kollega segítségével, aki a tantervek, curriculumok szakértője, és ebben a minőségében dolgozik az iskolákban. Vagyis minden segítséget megkapnak a pedagógusok ahhoz, hogy a legjobbat hozzassák ki a lehetőségekből.

A kétezres évek elején több különböző (főleg USA-beli) tantervet is megvizsgáltunk arra nézve, hogy melyiket tudnánk leginkább adaptálni a saját intézményünkre, figyelembe véve a gyermekek életkori sajátosságait és szükségleteit. Először olyan dokumentumokat kerestünk, melyek kifejezetten hasonlítottak a mai magyar ONOAP-ra, vagyis nagyon tág, inkább irányelveket megfogalmazó dokumentumokat használtunk, melyeket könnyű volt saját igény szerint alakítani, kitölteni konkrét tartalommal. Aztán szépen lassan egyre inkább elmozdultunk abba az irányba, ahonnan a rendszerváltásig eljutott a magyar „rendszer”. Vagyis a részletesebb, több információt és kézzelfogható segítséget adó dokumentum lett a „befutó”.

A legtöbb európai nemzetközi iskolában ma már a Society of Health and Physical Educators által kiadott „SHAPE America” curriculum-ot használják. Ez az Amerikai Egyesült Államokban készült dokumentum, melyet a 2013-as amerikai (USA) nemzeti testnevelés standardok felülvizsgálata után adtak ki. A munkacsoport tagjai kidolgozták az irányelvek (standardok) szilárd filozófiai alapjait, valamint tanulmányozták és beépítették más országok fő testnevelési irányelveit is.

Ezt a dokumentumot azóta szakmai bizottságok folyamatosan felülvizsgálták, így jutottak el a legfrissebb, mai, 2024-es kiadáshoz, melynek szerkesztése nem zárult le, folyamatosan dolgoznak rajta szakértők, illetve visszajelzéseket is várnak és elfogadnak az ezen dokumentumot használó pedagógusoktól, intézményektől.

A dokumentum a keletkezésekor, illetve az első éveiben (2010-es évek) inkább az iskolas korosztályra fókuszált, az óvodás korosztálynak a „PreKindergarten”, vagyis a középső csoportos (4 éves) korosztálytól kezdve adott csupán ajánlásokat. Az átfogóbb standardokat a nagycsoporttól a második osztályig kategorizálta, tehát az 5-8 éves korosztályra összevonva vonatkoztak ezek, nem lebontva az egyes évfolyamokra.

Az idén jelent meg először egy olyan dokumentum, melyet azok a nemzetközi iskolák, melyek lépést szeretnének tartani a mai, tudományosan is megalapozott trendekkel, már el is kezdtek alkalmazni. Ez az úgynevezett Gold Standards. Ebben már a hároméves korosztályra vonatkozó irányelvek is szerepelnek. (SHAPE America, 2024; Teaching Strategies, 2024)

Tapasztalataink szerint ezek a dokumentumok egyre finomodnak, konkrétak is, mégis hagynak mozgásteret a pedagógusnak arra nézve, hogy hogyan segítse a gyermekek életkoruknak megfelelő, minél magasabb színvonalú testi-lelki-szociális fejlődését.

ÖSSZEFOGLALÁS

Ha a magyarországi óvodai testnevelési dokumentumokat, illetve azok változásait összevetjük, megállapíthatjuk, hogy ezek mindig lenyomatai az adott kor szellemének, bár ez hogyan is lehetne másképpen. Ami nálunk másfél évszázad alatt történt ezen a területen, abban ott van minden: javításra, jobbításra való szándék, politikai befolyás, de az a jó szándék is, hogy a mindenkori gyermek igényeit tartsuk szem előtt. Úgy véljük, hogy ezt a folyamatot igen érdekes tanulmányozni és figyelemmel kísérni, már csak azért is, mert nincs új a nap alatt, körbefordul a kerék, egyfajta spirális mintázatot követve folyton visszajutunk, ha nem is ugyanoda, de valamiképpen nagyon hasonló helyzetbe. Ami nálunk, Magyarországon, másfél évszázad alatt hol jól, hol kevésbé szerencsésen kikristályosodott módszerek eredménye, azt ugyanúgy megvizsgálhatjuk a nemzetközi iskolák trendjei között, csak a mienkhez képest „gyorsított felvételnél”, körülbelül 25 év eredményeként. Olyan érzésünk van a nemzetközi iskolák trendjeit tanulmányozva, mintha ők tanultak volna a mi munkáinkból: a hibákból, de a jó gyakorlatokból is. Érdekes, hogy a kezdeti nagy szabadság után, melyben csak általános irányelveket fogadtak el, melyek a gyermekek fejlődési szakaszait érintették, ezek a dokumentumok is a részletes „Mit? Miért? Hogyan?” irányába tolódtak el, majd az egészen közelmúltban, a 2020-as évektől újra kissé tágabb kereteket fogadtak el, nagyobb szabadságot

adva az egyes intézményeknek, pedagógusoknak, de mégsem a lovak közé hajítva a gyeplőt. Ezt a fajta gyakorlatot mindenképpen megfontolásra javasoljuk a mai hazai, illetve egyéb nemzeti programok megfogalmazóinak, összeállítóinak, hiszen azt a már régóta gyakorló és a leendő óvodapedagógusok véleménye alapján is elmondhatjuk, hogy a mostani testnevelési programunk dokumentációja megérett egy újabb átgondolásra, újratervezésre ahhoz, hogy valóban segíteni tudja az óvodapedagógusok új generációjának a munkáját is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Báthory, Z. (2003). A tantervi idő. *Új pedagógiai szemle*, 53. 7-8.sz. 46–53
- [2] Hamar, P. (2016). *A testnevelés tantervelmélete*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 9–13
- [3] Molnár, B., Pálfi, S., Szerepi, S. & Vargáné Nagy A. (2015). Kisgyermekkorai nevelés
- [4] Magyarországon, *Educatio* 2015/3, 121–128
- [5] Pásztor E. (2019). SYA Nemzeti nevelés az óvodákban megváltozott Óvodai Nevelés Országos
- [6] Alapprogramja szellemében *Képzés és Gyakorlat*, 2019. 17.évfolyam 3-4. szám 211–219
<https://doi.org/10.17165/TP.2019.3-4.17>
- [7] Az óvodai nevelés programja (1989) *Országos Pedagógiai Intézet*, Testnevelés 239–264
- [8] 363/2012. (XII. 17.) Kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról [online]
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> (2018. december 12.)
- [9] SHAPE America (2024). www.shapeamerica.org
- [10] Teaching Strategies: The Objectives for Developing and Learning (2024)
<https://teachingstrategies.com/the-objectives-for-development-and-learning/>